

NAČELO EKONOMIČNOSTI U POSTUPKU LIŠENJA RODITELJSKOG PRAVA

THE PRINCIPLE OF ECONOMICS IN THE PROCEDURE OF DEPRIVATION OF PARENTAL RIGHTS

Derlek Minela | Džavni univerzitet u Novom Pazaru, Srbija | mdjerlek@np.ac.rs

JEL klasifikacija: K15
DOI: 10.5937/trendpos2302086D
UDK: 347.637
COBISS.SR-ID 131189769

Sažetak

Lišenje roditeljskog prava predstavlja jedan od najtežih oblika mešanja i intervencije države u porodičnopravnim odnosima. Javlja se i zastupljena je danas kao jedna od aktualnih tema ovog instituta. Od potpune vlasti nad detetom došli smo do puta dete titular prava, dete kao važna karika u celom društvu. Država crpi legitimitet učešća u ovom novom položaju deteta gde se javlja kao njen potpuni i krajnji zaštitnik od roditelja koji svoju dužnost adekvatno ne vrše. Ali da li je baš uvek tako? Da li je i kad je to interesu deteta? To su pitanja na koja ćemo pokušati da odgovorimo uporedno pravnom, metodološkom i istojskom analizom ovog instituta. Cilj ovog rada jeste istaći stepen vaznosti interesa deteta prilikom donošenja odluke o lišenju roditeljskog prava.

Abstract

Deprivation of parental rights is one of the most difficult forms of state interference and intervention in family legal relations. It appears and is represented today as one of the current topics of this institute. From complete authority over the child, we have come to the path of the child as the holder of rights, the child as an important link in the entire society. The state derives the legitimacy of participation in this new position of the child, where it appears as its complete and ultimate protector against parents who do not perform their duty adequately. But is it always like that? Is it in the interest of the child and when? These are the questions we will try to answer with a comparative legal, methodological and historical analysis of this institute. The aim of this paper is to highlight the degree of importance of the child's interests when making a decision on deprivation of parental rights.

Ključne reči: dete, načelo ekonomičnosti, lišenje roditeljskog prava.

Keywords: principle of economy, deprivation of parental rights.

Uvodna razmatranja

Porodica kao stub društva predstavlja jedan od najznačajnijih instituta porodičnog prava. Kako se razvijalo društvo i prilagođavalo tokovima globalizacije, dolazilo je do promena unutar jezgra porodice. Roditeljsko pravo može se definisati kao skup ovlašćenja, prava i dužnosti prema deci koja se zakonom dodeljuju roditeljima ili trećim licima.[1.]

U starijoj literaturi susrećemo se sa različitim oblicima porodice, od prvih „porodičnih zadruga“, „velikih porodičnih zajednica“, „paterfamilijasa“ sve do jedne nuklearne porodice- aktuelne danas. Porodica danas predstavlja balans između autonomije roditelja u svakodnevnom vaspitanju deteta s jedne strane, i aktivne uloge države u vezi sa bitnim pitanjima iz roditeljskog prava, sa druge strane.

Vršenje roditeljskog prava podrazumeva najčešće odluke roditelja o pitanjima koja se tiču svakodnevnog života deteta, ali to ne znači jednak uticaj ili udeo u donošenju svake pojedinačne odluke koja se tiče deteta. Kada odluka koju donose roditelji neposredno ima ili može da ima dalekosežne posledice po život, opstanak i razvoj deteta, radi se o odlukama o pitanjima koja bitno utiču na život deteta.

Uvođenje roditeljstva kao primarnog osnova ostvarivanja roditeljskog prava u različitim pravnim i životnim situacijama izraz je ideje o neophodnosti da se oba roditelja staraju o detetu, nezavisno od njihovog međusobnog odnosa i statute. Razlog jeste neophodnost uticaja i učešća oba roditelja za normalan i pravilan psihofizički razvoj deteta. S druge strane, pravo deteta i usvajanje tog koncepta autonomne ličnosti i titulara prava, utiče na dalju individualizaciju prava u porodici.

Načelo ekonomičnosti je jedno od osnovnih načela postupka, u skladu sa tim, prožima čitav postupak, a konkretizovano je nizom pojedinačnih pravila. U našem pravu tradicionalno postoje rešenja koja su imala za cilj da doprinesu efikasnijem rešavanju pravnih sporova. Ipak, značajan pomak u povećanju efikasnosti postupka uslijedilo je u nedavnim redakcijama Zakona o parničnom postupku.[8.]

Rad je zasnovan na jednom od najvažnijih pravnih i ekonomskih standarda, načelu ekonomičnosti, koji iz razloga dovoljne nepreciznosti može nekada da ide i na štetu njegovog titulara, kao i na štetu same države. Tokom rada, primenom različitih metoda istraživanja pokušaćemo dati odgovor kakav položaj i uticaj ima načelo ekonomičnosti i efikasnosti u porodičnom pravu u slučajevima lišenja roditeljskog prava

Lišenje roditeljskog prava

Jedna od najtežih sankcija jeste lišenje roditeljskog prava kao mera kojom se roditeljima oduzima ovlašćenje da vrši prava i dužnosti koji čine sadržinu roditeljskog prava prema sopstvenom detetu, izuzev dužnosti izdržavanja deteta. Pritom, obim lišenja može biti različit- roditelj može biti lišen pravne mogućnosti vršenja svih prava i dužnosti iz sadržine roditeljskog prava ili samo pojedinih pravda koje ima prema detetu (delimično lišenje roditeljskog prava). Odluku o tome donosi sud, na osnovu mišljenja Centra za socijalni rad. Ukoliko, pak, dođe do neslaganja roditelja u pogledu vršenja roditeljskog prava, iako je takva mogućnost prilično nestvarna za roditelje koji žive zajedno, intervenisaće organ starateljstva merama preventivnog ili korektivnog nadzora, a ukoliko se pojavi spor među roditeljima, predviđeno je da odluku donosi sud. [2.]

Ipak, odredbe o tumačenju, koja je sadržana u članu 18. Ustava, prema kojoj se odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače.. u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje, upućuje da se i ustavne odredbe o svrsi ograničenja zajemčenih prava moraju tumačiti na isti način, odnosno polazeći od međunarodnih standarda i

prakse, a to ne znači ništa drugo do da bi legitimni cilj morao da bude uslov za prihvatljivost ograničavanja ljudskih prava i u domenu roditeljskog prava, na način na koji je to propisano u međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima i pravima deteta i u skladu s praksom Evropskog suda za ljudska prava i drugih relevantnih međunarodnih institucija.[3.]

Pored opštih pravila koja se odnose na ograničenje ljudskih prava, Ustav sadrži i posebne odredbe o ograničenju roditeljskog prava. Ustav, naime, dopušta mogućnost oduzimanja ili ograničavanja svih ili pojedinih prava roditelja. Specifičnost ovog odnosa je, međutim, u tome što se roditelj ne može prinuditi nikakvim sredstvima pravne prinude da se o detetu stara, niti da se stara u skladu s pretpostavljenim standardima ostvarivanja dobrobiti deteta koji važe u jednom društvu, već se zaštita tog prava deteta ostvaruje kroz različite oblike intervencije nadležnih državnih organa, počev od mera preventivnog i korektivnog nadzora nad vršenjem roditeljskog prava.

Princip ekonomičnosti, koji se još naziva i princip ekonomičnosti procesa, odnosi se na obavezu svih subjekata procesa da to osiguraju postupak se izvodi sa što manje vremena i rada niži materijalni troškovi, tako da ne nastaju troškovi parnica prelazi vrijednost pravnog interesa radi čije zaštite je spor pokrenut. Drugim rečima, suština ovog principa je da se dođe do tačnog i pravne odluke se donose na najracionalniji način. [8.] Međutim, navedeno načelo ne smije se primenjivati na štetu zaštite prava, obaveze utvrđivanja relevantnih činjenica i pravilne primene materijalno pravo. Takođe, sud ne smije delovati na štetu pravilnog i zakonitog suđenja.[8.]

U modernom pravu lišenju roditeljskog prava, kao najtežnoj porodičnopravnoj sankciji za nesavesne roditelje, može se pribeci samo iz razloga propisanih zakonom, Roditeljsko pravo je, naime, strogo lično pravo roditelja i ono se, ne može prenositi na druga lica. [3.] Iz tog razloga proizilazi obaveza roditelja da snose odgovornost, kao i da preuzimaju postupke koji su u interesu deteta. Nažalost, danas u teoriji a i praksi susrećemo se sa velikim brojem primera odstupanja od ovog zakonskog pravila.

Kod potpunog lišenja roditelj se lišava svih prava i dužnosti iz sadržine roditeljskog prava, izuzev prava na izdržavanje, tako da ostala prava vrši drugi roditelj. Kod delimičnog lišenja, roditelj se može lišiti jednog ili više prava, ali ne i prava na izdržavanje. [4.]

Članom 81. Porodičnog zakona propisano je da roditelj koji zloupotrebljava prava ili grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava može biti potpuno lišen roditeljskog prava, a u stavu drugom i trećem istog člana navedeni su primeri zloupotrebe prava iz sadržine roditeljskog prava i grubog zanemarivanja dužnosti iz sadržine roditeljskog prava.

Članom 82. istog zakona propisano je da roditelj koji nesavesno vrši prava ili dužnosti iz sadržine roditeljskog prava može biti delimično lišen roditeljskog prava, da sudska odluka o delimičnom lišenju roditeljskog prava može lišiti roditelja jednog ili više prava i dužnosti iz sadržine roditeljskog prava, osim dužnosti da izdržava dete, da roditelj koji vrši roditeljsko pravo može biti lišen prava i dužnosti na čuvanje, podizanje, vaspitavanje, obrazovanje i zastupanje deteta te na upravljanje i raspolaganje imovinom deteta, a roditelj koji ne vrši roditeljsko pravo može biti lišen prava na održavanje ličnih odnosa sa detetom i prava da odlučuje o pitanjima koja bitno utiču na život deteta.

U postupcima u vezi sa porodičnim odnosima propisano je načelo hitnosti postupka ali i istražno načelo, a pre svega postoji dužnost suda da se u sporu za zaštitu prava deteta i u sporu za vršenje odnosno lišenje roditeljskog prava rukovodi najboljim interesom deteta.[6.]

Načelo ekonomičnosti, koji je izričito propisano u čl. 10, stav 2 Zakona o parničnom postupku, prisutno je u konceptu čitavog postupka, a preciziran je nizom pojedinačnih pravila, od kojih su neka obavezna, a neki ne. Međutim, prvenstveno je usmeren prema sudu, što se u domaćoj literaturi objašnjava ovako: „Sudstvo i suđenje je javna usluga i kao i druge takve usluge se pokorava samo po sebi radeći po pravilima ekonomije. To je opšti nacionalni interes ekonomije, koja takođe odražava interese pojedinaca kao neposredne korisnika ove službe i stvaralaca sredstava kojima se ona pruža neometano funkcionisanje.“ [8.]

Prema odredbama čl. 263 PZ, tužba za zaštitu prava deteta može se podneti u pogledu svih prava koja su detetu priznata ovim zakonom, a nisu zaštićena nekim drugim postupkom. U ovom sporu dete može ostvariti sva prava, koja zbog prirode spornog odnosa, ne može ostvariti u postupku vršenja ili lišenja roditeljskog prava, postupku za utvrđivanje i osporavanje materinstva i očinstva, poništenje usvojenja, zakonsko izdržavanje i za zaštitu od nasilja u porodici. [3.]

Pre nego što donese odluku, sud je dužan da pribavi stručni nalaz i mišljenje od ustanove specijalizovane za posredovanje u porodičnim odnosima, koja u postupku ima položaj veštaka, pa se primenjuju odredbe čl. 249-260 ZPP. Kao subjekt prava, dete staro 15 godina i koje je sposobno za rasuđivanje (uslovi su kumulativno propisani) može samo odlučiti sa kojim roditeljem će živeti, održavati lične odnose, koju će srednju školu pohađati i dati pristanak za preduzimanje medicinskog zahvata (čl. 60-64 PZ).[4.]

Međutim, to ne isključuje obavezu suda da ovlašćena lica, kada je nalaz nepotpun, ili kada mišljenje protivreči nalazu, sasluša i sve nejasnoće otkloni. Stručni nalaz i mišljenje ovih ustanova moraju sadržati sve elemente procene najboljeg interesa deteta, o čemu sud vodi računa po službenoj dužnosti. [4.] Budući da ovakva formulacija garantuje pravo deteta na kontakte u širem smislu, bez pojedinosti u vezi sa ostvarivanjem samog prava deteta, bilo je potrebno doneti poseban dokument u kome će se preciznije odrediti sadržina prava deteta na kontakt, što je i učinjeno, na regionalnom nivou, Konvencijom Saveta Evrope o kontaktima s decom 2003. godine.[5.]

Njen glavni sadržaj čini uređenje prava na kontakte sa roditeljem koji živi u državi različitoj od detetove. Postojanje elementa inostranosti u situacijama u kojima roditelji ne žive zajedno otvara pitanje poveravanja deteta na čuvanje i vaspitanje koje prati pravo i dužnost drugog roditelja na održavanje ličnog kontakta sa detetom. Činjenica je da se pravni sistemi pojedinih država razlikuju u rešenjima oko vršenja roditeljskog prava po prestanku zajednice života roditelja i dece.

Osnovna odlika kolizionog regulisanja odnosa roditelja i deteta je da ono ne prati složenost pitanja koji otvara ovaj domen internog supstancijalnog prava u pojedinim državama. [5.] Kontakt može biti ostvaren između deteta i lica koja imaju porodične veze sa detetom, odnosno države ugovornice mogu proširiti ovu odredbu i na druga lica (čl. 5). Prilikom rešavanja sporova o kontaktima, nadležni organ će preduzeti odgovarajuće mere kako bi obezbedio da oba roditelja budu obavestena o važnosti uspostavljanja i održavanja kontakata sa njihovim detetom, kako za dete tako i za njih same, podsticati roditelje i druga lica koja su u porodičnoj vezi sa detetom da postignu sporazum u vezi sa kontaktima (putem porodičnog posredovanja), da pre donošenja odluke nadležni organ ima potrebne informacije od lica koje vrši roditeljsko pravo, a u cilju donošenja odluke u najboljem interesu deteta i da, po potrebi, pribavi dodatne podatke od drugih organa ili lica (čl. 7). [5.]

Upravo zbog ideje povećanja efikasnosti parničnog postupka pravila o određivanju vremenskog okvira za provedbu glavnog pretresa, a povećan je i broj procesnih situacija u kojoj su zakonom određeni rokovi za preduzimanje procesnih radnji sud, a činjenični i dokazni materijal koncentrisan je u podfazi priprema glavne rasprave. Takođe, uvedena su i određena ograničenja koji se odnose na isticanje novih činjenica i dokaza u postupku, kao i nova rešenja vezana za podnesak i dokazni postupak. Pored osim toga, omogućena je upotreba savremene audio-vizuelne opreme postupku, a ovlašćenja suda u revizijskom postupku su ograničena. [8.]

Obaveza suda jeste da proveriti prisustvo ozbiljnih razloga koji dovodi u sumnju podobnost roditelja za vršenje roditeljskog prava. Najbolji interes deteta postoji kada je porodica očuvana, kao i kada sud preuzme sve neophodne mere da se to poštovnije porodičnog života ostvari. Pravna zaštita u vidu radikalnog mešanja države u porodične odnose može uslediti tek nakon neuspelih pokušaja države da roditeljima pruži pomoć i podršku, osim ako je u konktetnom slučaju jasno da je stepen ugroženosti deteta takav da se neodložno moraju primeniti najekstremnije mere državne intervencije.

Stoga, odluka o lišenju roditeljskog prava mora biti u skladu sa ciljem vršenja svih porodičnih prava i dužnosti u neograničenom obimu. Sud mora u svakom trenutku voditi računa da postigne optimalnu ravnotežu između, s jedne strane, ostvarenja najboljeg interesa deteta, a sa druge strane obezbeđenja uslova da roditeljski kapacitet roditelja bude u što je moguće većoj meri očuvan. Takav test srazmernosti doprinosi oceni da li postoji razumni odnos srazmernosti između primenjenih sredstava i cilja čijem se ostvarenju težilo. [7.]

Sudovi u Srbiji upravo su pozvani da, primenom odredaba o postupku u sporu za zaštitu prava deteta – koji se može voditi u pogledu svih prava koja su detetu priznata Porodičnim zakonom, a nisu zaštićena nekim drugim postupkom – odlučuju o tome šta je u svakom konkretnom slučaju u najboljem interesu deteta, ne posežući za merom lišenja roditeljskog prava, koja u ovom slučaju nije ni potrebna ni korisna.

Sud ne može da oduzme roditelju njegovo roditeljsko pravo, osim u najtežim slučajevima roditeljskog nemara ili zlostavljanja koji su kao takvi zakonom utvrđeni.

Zaključak

Pravo deteta može biti povređeno na više načina npr. kad lice koje je u obavezi propusti da izvrši određenu radnju koju je dužno da vrši ili se uzdrži od radnje koja je zabranjena, ili spreči radnju koju je inače trebalo da trpi. Ipak u svim navedenim situacijama, pravna zaštita je represivna- usmerena je na sprečavanje protivpravnih postupaka roditelja i otklanjanje štetnih posledica po dete. Osim toga, prilikom određivanja obima lišenja, mora se strogo voditi računa o tome da se poštuje princip proporcionalnosti, odnosno da obim ograničenja roditeljskog prava bude srazmeran riziku i opasnosti po dete. Ovo je važno radi potrebe da se u meri u kojoj je to moguće, očuva veza deteta i roditelja kako bi se stvorili uslovi za otklanjanje uzroka koji su doveli do lišenja roditeljskog prava, da bi se porodica u budućnosti reintegrisala i ponovo uspostavila pravo deteta na roditeljsko staranje.

Porodičnim zakonom i upotrebom pravnih standarda, kod nas su navedeni razlozi koji nalažu državi da reaguje u situacijama kada je ponašanje roditelja prema detetu takvo da zahteva da se roditelj liši roditeljskog prava i to: nesavesno vršenje prava ili dužnosti, zloupotreba prava, grubo zanemarivanje dužnosti.

Bibliografija

- [1.]Ponjavić Z. Vlašković, V. (2019) Porodično pravo, Sl.Glasnik, Beograd, str. 286.
- [2.]Draškić M. (2019) Porodično pravo, Sl. Glasnik, Beograd, str. 282.
- [3.]Vujović R. (2019) Lišenje roditeljskog prava, Sl. Glasnik, str.23, 25, 47, 51,55.
- [4.] Jović, O. (2012) Pravo deteta na kontakt sa roditeljem sa kojim ne živi, Zbornik radova „Prava djeteta i ravnopravnost polova – između normativnog i stvarnog“, str.103, 104,105.
- [5.] Komar Janjic M., Panov S. ,Veza generacija, 2000, pp: 111,113,117.
- [6.]Porodični zakon, Službeni glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015.
- [7.]<https://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Lisenje%20roditeljskog%20prava.pdf> , pristup 05.11.2022. (Sentenca iz presude Vrhovnog kasacionog suda Rev 1902/2019 od 9.5.2019. godine, utvrđena na sednici Građanskog odeljenja od 3.7.20
- [8.]Marić D.,Načelo ekonomije i pravo na suđenje u razumnom roku u parničnom postupku Republike Srbije, УДК/UDC 347.932(497.11). str. 251,252,253.

Datum prijema rada:07.12.2022.

Datum prijema korigovane verzije nakon recenzije:20.01.2023.

Datum prihvatanja rada:25.01.2023.